

роб. групою Ген. прокуратури, створ. прозпорядженням Ген. прокурора України від 17 груд. 1996 р. - К.: Ген. прокуратура України, 1997. 8. Роль і завдання прокуратури в реалізації положень нової Конституції України: Виступ Президента України Л. Кучми на розширеному засіданні колегії Ген. прокуратури України 9 лип. 1996 р. // Вісті про розширене засідання колегії Ген. прокуратури України від 9 лип. 1996 р. - К.: Ген. прокуратура України, 1996. 9. Уткин Ю. Кто мы, представители ока государева? (О правовом статусе военных прокуроров и следователей) // Законность. - 1996. - № 8.

С.Л. Шаренко

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

Примусове здійснення психіатричної допомоги є важливою політичною і правовою проблемою, центральне місце в якій займають питання забезпечення прав людини. Чинне кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство передбачає систему норм, спрямованих на об'єктивне і гуманне вирішення цих питань і забезпечення інтересів психічно хворих людей. Разом з тим приклади минулого, коли примусове психічне лікування, призначене в порядку кримінального судочинства, використовувалося з метою ізоляції негодних осіб, свідчить про недостатню ефективність цих норм.

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Примусові заходи медичного характеру, застосовані в сфері кримінального судочинства, є комплексним кримінальним і кримінально-процесуальним інститутом, вивчення якого може бути ефективним на стику матеріального і процесуального права. Його комплексність полягає в тому, що матеріально-правові основи застосування примусових заходів медичного характеру реалізуються в формах і при дотриманні умов, визначених кримінально-процесуальним законом.

Правовий стан психічно хворих людей і характер застосування до них певних мір визначаються рівнем гуманізації і демократизації суспільства. У російському праві ще в XVII ст. зустрічаються положення, які виключають застосування покарання до душевнохворих. Згідно з "Військовими артикулами Петра I" (1716 р.) психічні захворювання могли бути приводом для пом'якшення покарання або звільнення від нього (7, с. 456, 457).

Проект Кримінального кодексу України розглядає примусо-

ві заходи медичного характеру в поміщенні особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також попередження вчинення нею суспільно небезпечних діянь. Примусові заходи медичного характеру можуть бути застосовані судом до осіб: а) які вчинили в стані неосудності суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених статтями Особливої частини КК; б) які вчинили злочин у стані осудності, але захворіли на психічну хворобу до винесення вироку або під час відбування покарання, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними (7, с. 30). Цей перелік осіб є вичерпним.

Вбачається, що даний законопроект у разі його прийняття не буде забезпечувати реалізацію конституційних норм (ст. 3), оскільки однією з актуальних проблем кримінального права і судової психіатрії є питання про обмежену (зменшену) осудність.

Чинне законодавство, а також проекти Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України не передбачають можливості застосування судом заходів медичного характеру щодо осіб, у яких здатність керувати своєю поведінкою знижена у зв'язку з психічним захворюванням.

Було б доцільним передбачити в законі можливість звільнення судом від кримінальної відповідальності осіб, які страждають тяжкими психічними захворюваннями, що не виключають осудності. При цьому було б доцільним (за наявності достатніх умов) застосувати примусові заходи медичного характеру до осіб, які винні в скоєні злочинів у тих випадках, коли тяжкість психічного захворювання або його значення в кримінальній поведінці особи роблять негуманним і неефективним призначення покарання. Це б сприяло досягненню мети забезпечення більш гуманного ставлення до осіб, які страждають психічними захворюваннями, при вирішенні питання про їх кримінальну відповідальність.

У Конституції України, в чинних законах прямо проголошена презумпція невинності, але презумпція осудності такого законодавчого закріплення не одержала. Разом з тим остання має надзвичайно важливе значення для забезпечення законності, дотримання прав громадян і захисту їх інтересів.

На наш погляд, слід приєднатися до думки окремих авторів про презумпцію осудності. Так, Н.А. Дрьоміна вважає, що особа, щодо якої провадиться кримінальне судочинство, вважається осудною, доки її неосудність не буде доведена в установленому законом порядку. До винесення постанови суду, якою громадянин визначає-

ться неосудним і не підлягаючи кримінальній відповідальності, ніхто не може визнати його неосудним. Висновки експертів про неосудність особи не спростовує презумпції осудності. Думка слідчого, виражена в постанові про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру, не значить, що особа є неосудною, як не може вважатися встановленою вина особи в скоєні злочину, якщо вона констатована в обвинувальному висновку, але не підтверджена вироком суду (1, с. 27, 28).

Презумпція осудності не повинна бути предметом доказу в кожній кримінальній справі. Навпаки, неосудність кожного разу підлягає доказуванню, але тільки в тих випадках, коли виникає сумнів в осудності звинуваченого. Презумпція осудності має принципове значення для вирішення правового статусу особи, стосовно якої вирішується питання про визначення її неосудного і застосування до неї примусових заходів медичного характеру. На нашу думку, до констатування судом неосудності (тобто в процесі досудового і судового слідства) така особа не може бути названа неосудною.

Не можна розділити думку окремих авторів (Р.І. Міхеєв, А.П. Овчинникова), що з моменту, коли слідчим одержано висновок експерта про неосудність особи, ця особа втрачає процесуальний статус підозрюваного або звинуваченого. Сумніви в осудності такої особи, хоча б і підтверджені висновком експертів, не повинні позбавляти таку особу процесуальних прав підозрюваного чи звинуваченого (2, с. 250; 3, с. 27).

Згідно зі ст. 411 проекту Кримінально-процесуального кодексу України процесуально закріплені права особи, щодо якої здійснюється провадження про застосування примусових заходів медичного характеру, але з застереженням “якщо їй не перешкоджає характер її захворювання”, про що має бути вказано у висновку судово-психіатричної експертизи (6, с. 187). Але вважаємо доцільним при встановленні факту психічного захворювання такої особи і при наявності висновку експертної комісії про її нездатність користуватися процесуальними правами, передбаченими ст. 411 КПК України, слід визнати обов'язковою участь не тільки захисника, а й законного її представника, на якого повинні поширюватися процесуальні права цієї особи для забезпечення захисту її прав та інтересів.

Таким чином, з нашої точки зору, доцільно внести пропозиції щодо нової редакції Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України: а) у законопроектах слід визначити поняття “обмежена (зменшена) осудність”; б) передбачити мож-

ливість звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які страждають тяжкими психічними захворюваннями, що не виключають осудність; в) ввести поняття “презумпція осудності”; г) визнати обов’язковою участь у справах про застосування до психічно хворих примусових заходів медичного характеру їх законних представників з забезпеченням останніх процесуальними правами, якими може бути наділена така особа при відсутності захворювання.

Список літератури: 1. Дрьоміна Н.А. Проблеми професійного захисту по справах про застосування примусових заходів медичного характеру: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. - Одеса, 1991. - 45 с. 2. Михеев Р.И. Основы учения о невменяемости. - Владивосток: Изд-во ДОСААФ СССР. - 1980. - 212 с. 3. Овчинникова А.П. Сущность и назначение принудительных мер медицинского характера: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. - М., 1977. - 28 с. 4. Проект нового Кримінального кодексу України//Укр. право. - 1997. - № 3. 5. Проект нового Кримінально-процесуального кодексу України//Укр. право. - 1997. - № 2. - С. 1-126. 6. Таганцев Н.С. Русское уголовное право: Часть Общая. - СПб. - 1902. - 680 с.

В.Ф. Оболенцев

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЛАТЕНТНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Латентная преступность представляет собой многогранное социальное явление. Отдельные его стороны подвергались исследованию в работах Р.М. Акутаева, А.М. Алексеева, С.С. Босхолова, М.М. Бабаева, С.Ф. Вицина, Н.К. Горяинова, И.Н. Данышина, Г.И. Зябрянского, А.А. Ковалкина, А.А. Конева, А.М. Ларина, В.В. Панкратова, А.Н. Роша, В.П. Рябуева, А.С. Шляпочникова, И.Л. Шраги и других. Между тем многие проблемы латентной преступности еще недостаточно полно разработаны. Некоторые из них носят дискуссионный характер. Нет единства мнений о понятии латентной преступности. Встречаются его различные трактовки.

Так, одни авторы понимают под латентной преступностью совокупность преступлений, оставшихся невыявленными (неизвестными). При этом к числу субъектов получения информации о совершенном преступлении иногда относят широкий круг лиц. Больше же частью в числе таких субъектов называют правоохранительные органы, органы уголовной юстиции, что представляется более правильным. Высказана и точка зрения о том, что латентная преступность — это совокупность совершенных преступлений, которая не зарегистрирована в уголовно-правовой статистике. Такое престу-